

Skepparns och Näset

Den här krönikan har jag huvudsakligen byggt på egna hågkomster och på sådant som jag hört berättas från min farmor och mina föräldrar. Det är alltså mitt eget grodperspektiv. Andra kan ju ha andra tolkningar av hur det gick till.

Kanske kommer jag ut med en reviderad och kompletterad upplaga nån gång...

PS: Koordinaterna som anges är tagna från Google Earth.

”Den Göran, den Göran. Nu har han varit smedjan igen och ställt till det med mina grejer”, muttrade morfar Anton Larsson fullt hörbart när han klampade runt i sina träbottnaskor och spanade efter syndaren.

Ingen Göran fanns inom synhåll. Göran var god vän med den stora gårdvaren. Han hade gömt sig i hundkojan, och jycken släppte inte gärna någon dit, inte ens husbonden. När risken för bestraffning efter ett tag hade minskat, pallrade sig Göran fram igen. Resten av eftermiddagen fick mamma Karin ägna åt att plocka hundloppor och att skura både pojke och kläder för att ta bort otyget. Och badda loppbetten med karbolsprit.

Det var sommaren 1917 och både Karin och hennes syster Alva drog sig gärna ut till fädernegården Skepparns på Näset, där inte matbristen var lika påtaglig som inne i stan. Det var krig i Europa och blockad, så att ingen mat kunde tas från utlandet. I stan härjade spanskan och engelska sjukan och många bristsjukdomar, särskilt bland barnen. Det var ransonering och många levde på svältgränsen. Hade man släktingar på landet kunde matbristen lindras, åtminstone i någon mån. Naturhushållning hade sina fördelar.

Näset låg ungefär en och en halv mil söder ut från Linnéplatsen i Göteborg, där den nya företeelsen omnibussen utgick. Annars kunde man åka häst och vagn med Karins bror Alfred, om han hade varit inne och sålt på torget.

De gifta systrarna Karin, Alva och Terese var stadsbor, med sina makar Wille, Victor och Antin och barnen. Antin lystrade för övrigt till de remarkabla namnen Pellevantius Antin och var mästerlots på Vinga. Han finns omskriven i någon visa av Evert Taube.

Systemen Anna emigrerade till Amerika och gifte sig med en Blomstrom, också svensk. Den släkten finns kvar i USA, och vi har vissa kontakter med dem.

Kvar på gården var morfar och mormor, Anton och Anna, och äldste brodern Alfred med fru och ett antal barn. Dessutom fanns där systemen Gerda, och yngste brodern Einar. När Einar var ung pojke skulle han hoppa över ett staket, men föll så illa att han bröt benet. Ingen brydde sig om att rätta till det eller spjälka det, utan det läkte ihop på sådant sätt att han blev svårt halt för resten livet. Med lytta personer gjorde man så att de sattes i skomakarlära. Einar var således skomakare, en bra sådan och snäll och trevlig, om än ibland lite törstig. För detta blev han ständigt åthutad av systrarna.

Systemen Gerda ansågs som mindre vetande och kallades oftast Gerdamostra, för att skilja henne från Alfreds fru, som ju också hette Gerda.

Det fanns en bror till, Anders, men om honom vet jag inget.

På somrarna var Karin och Alva mestadels ute på Näset och hjälpte till på gården. De skötte om kor, mjölkning och byk till exempel.

Boningshuset på Skepparns var rätt stort, vitt (eller var det inte det, från början?) och i två våningar. Byggt av morfar Anton 1900, antagligen med hjälp av sonen Alfred som då var 21 år. Det fanns både stor sal, rum och kök på nedervåningen. Farstun var inglasad med originella rombformade fönsterrutor i färgat glas. De röda såg ut som ruter ess, tyckte jag. Under huset fanns en källare av sten och betong, som inrymde ett en stor bykstuga. Jag kommer faktiskt ihåg när farmor Karin och Alva tvättade i den. Det var förfärliga moln av ånga och och tvättmedel, såpa mest, men på senare tid även Persil eller Henkel. I källaren fanns också ekonomiutymmen där slakten kunde styckas och tas om hand. Tack vare de tjocka murarna hade man en sval matkällare att förvara matförråden i.

På andra sidan den stenlagda gårdsplanen framför huset fanns en L-formad lagård. Den inrymde bås för en 8-10 kor och stall för några hästar. Hönorna sprang av och till i stallet, för att inte hästen skulle känna sig ensam. Där fanns både tröskverk och hackelsemaskin, som man inte fick leka med, eftersom den var farlig. Men vi hoppade där i alla fall. Ovanpå kortsidan på den L-formade byggnaden fanns ett höloft. Under det låg gårdens avträde, som bestod av en lång rad med sitthål, utan mellanväggar, som mynnade rätt ner i dyngestan. Enligt min pappa Görans berättelser var detta morfar Antons egen idé om hur man stärkte den sociala samvaron på gården. Man umgicks helt enkelt på dass. Husbondfolk, drängar och pigor. Och inga köer behövde uppstå.

Anton hade nytänkande på många områden. Han var duktig mekaniker och för att vara det behövde man ha en smedja på den tiden. Hans far hade varit smed. Smedjan låg på behörigt avstånd från boningshuset, av brandskyddsskäl, med en stor trädgård emellan. I trädgården fanns äppelträd och världens godaste gråpäron – gräller. Men man fick inte äta fallfrukt eller kart – då fick man barnförlamning. Polio heter det nu. Det fanns också ett imponerande stenbord, med skrovlig yta, som jag funderade mycket över. Kanske var det en gammal runsten eller kom det från stenhuggeriet ute på Rälsen?

Till gården hörde de närbelägna åkrarna bort mot Åkered och stranden Björla (uttalas "Bjôla"), men också utmarker som gick under olika namn: Berga (bergen), Hagen och Rälsen. Dessa låg åt nuvarande Smithska Udden till. Minnesmärket över Landsstormen, som restes där på 20-talet, finns fortfarande kvar. Rälsen var ett klippområde vid vattnet, som fick sitt namn av ett gammalt stenbrott. Där fanns en brygga och räls som lagts för att transportera stenen på vagnar till lastskutorna. I övrigt var utmarkerna till stor del strandängar, som erbjöd gott bete.

Nere vid den långgrunda stranden Björla hade Anton sin båt, liksom flera andra fiskare. Gården hette inte Skepparns inte för inte. Den ursprungliga Skepparn var inte Anton själv, utan hans svärfar Anders Börjesson (1816 – 1884). Man fick vara lite allkonstnär för att klara sig – kombinationen jordbruk, kretursskötsel, smed och fiskeri var tydligen inte fel för att försörja en stor familj. Och Anton hade talang och intresse för alltsammans.

Även farfar Wille var hängiven fiskare och gick ofta ut från Björla med båten. Ofta ville han ha min pappa Göran med sig, något som denne inte alls gillade. Göran hade inte samma tålamod att sitta timtals och vänta på fisk i regnväder. Det fanns mycket annat som var roligare här ute på Näset. Görans farbror, Willes yngste bror Claes-Eric, var bara några få år äldre än Göran. Han och Göran var gärna ute och seglade tillsammans.

På berget ovanför gården uppfördes en kvarn, troligen av Anton, så att säden skulle kunna malas. Berget kallades Kvarnberget, och heter det än, trots att kvarnen sedan länge är borta. Från Kvarnberget rann det ständigt vatten ner mot gården i ett källflöde. Anton anlade en vattenreservoar som skulle fånga upp vattnet, så att han alltid skulle ha tillgång till vatten att vattna med, och även kunna ha som branddamm vid eventuella eldsvådor. Reservoaren anlades av murad sten och när den var färdig fann Anton att han hade en utmärkt husgrund också. Följaktligen byggde han ett litet hus på vattenreservoaren. Detta hade stor inverkan på de fortsatta sommarvistelserna för släkterna Boije, Ljungberg och Witting på 30-, 40- och 50-talen.

I slutet av 1912 fick Alfred överta hela gården, så att den inte skulle splittras. Det var inte ovanligt att man gjorde så på den tiden, även om arvslagarna hade ändrats. De övriga syskonen löstes ut mot sammanlagt 6 200 kr. Varför Anton gjorde sig av med gården just då vet jag inte. Han levde ju i alla fall tio år till innan han gick bort 1922, 71 år gammal.

Min farfar, Wille, gift med farmor Karin, var jurist. Han försökte få syskonen Karin, Alva och Einar att överklaga och få köpekontraktet ogiltigförklarat. Men syskonen ville inte göra sak mot storebror Alfred. Så det blev som det var. I kompensation lovade Alfred att Karin och Alva skulle få en liten tomt med en stuga i skogsbrynet till höger om vägen ner mot Björla. Tillsammans med Karin och Alva besökte jag den tilltänkta tomten många gånger och hörde dem beskriva stugan som de ville ha. Men det blev aldrig något av med det. Men det var en vacker tomt.

Åren gick och på 1930-talet började Näset alltmer anta skepnaden av ett sommarviste för välbärgade göteborgare. Det växte upp villor och sommarställen lite varstans i trakten. Många av dessa byggdes på tomter som såldes av Skepparns ägare, Alfred. Antagligen ganska billigt eftersom Alfred var en generös man. Även på själva gården hyrde man ut till sommargäster. "Mölnaldsborna" var en koloni som återkom år efter år och blev allt talrikare allt eftersom familjerna växte.

Många göteborgare hade också Näset som mål för endags badtripper. Det fanns många fina badplatser på Näset och vattnet ansågs bättre än på Saltholmen och Johannelund. Där var vattnet mera stillastående och det var för mycket folk.

Några av badställena på Näset var:

- Knarrvik, som när det senare blev kommunalt bad kallades för Saltsjönäs, senare Näsets badplats,
- Mottviken, som senare kallades för Mörtvik när det blev en privat badförening. Men det måste vara något missförstånd, för det hade aldrig syntts till en mört där! Men dansbana fanns det, så en och annan torsk gick nog lös.
- Smithska udden, anlagt bad med hopptorn och bryggor. Numera omfattar tydligen Smithska udden även Rälsen, som har blivit officiellt nakenbad. Men det var det inte förr.
- Rälsen, fina klippor som man dyka från. Förr var det inte något utpräglat nakenbad, utan det låg så avsides att man gjorde som man ville.
- Björla, långgrund strand långt inne i Askimsviken. Varmt vatten och nära att gå till.
- Sörönner, lummig klippstrand mitt emot Grimskären, som man kunde simma över till.

Göteborgarna badade främst på Saltsjönäs och Smithska Udden. Fina sommarsöndagar kunde man se lämmeltåg av badsugna göteborgare dra förbi i backen upp från busshållplatsen. Bussarna kördes ofta av Alfreds söner Jarl och Gunnar.

Vi som var lite kräsnare, och inte ville trängas med så mycket folk, sökte oss då i stället till något av de andra badställena.

Karin och Alva var friska på att bada, och simmade gärna. De föredrog oftast att gå ner till Mottviken (där Karin eller Inga var medlem i badföreningen) eller favoritstället Sörönner. Vid ett tillfälle vet jag att de gick och badade vid Sörönner och hängde sina kläder på buskarna vid stranden. Medan de var ute och simmade i vattnet, kom korna ner till stranden och började tugga på deras kläder. Jag vet inte om de hade på sig den tidens heltäckande badkläder, eller helt enkelt näckade (vilket förekom - yllebadkläderna var ju inte så sköna att simma i). De hade i alla fall problem att komma hem obemärkta, skrattade farmor när hon berättade om händelsen.

Karin och Alva hade nu flyttat upp i huset på vattenreservoaren. De hade det som permanent sommarställe och kom dit varje sommar. Fortfarande hjälpte de till på gården när de var där. Mjölkning, flyttning av kor, byk och så vidare. Framför huset var det en relativt plan äng, med en rad björkar framför huset. I en sådan björk hängde min pappa Göran upp mig i en gren vid 3-4 månaders ålder. Han hade hört att småbarn har en gripreflex. Och det fungerade tydligen.

Vid sidan av huset fanns en mycket brant backe ner mot gården. Där gick en stig som förband huset på vattenreservoaren med huvudbyggnaderna.

Själva huset hade en central del med ett litet kök närmast ingången. Innanför köket fanns allrummet med ett stort runt matbord, en soffa och några dyschor. På väggen hängde en tavla med en barbröstad dam. Alfred hade köpt den på en auktion. "Oh harrena! Vilka pattar", hojtade en besökande mansperson första gången han fick se bilden.

Vid det runda bordet brukade middagarna avätas. Det var mycket praktiskt att bordet var runt – man kunde tränga in ett nästan obegränsat antal middagsätare. Jag tror att vi räknade upp till 14 personer vid bordet samtidigt ibland. Det var snarare regel än undantag med många middagsgäster. Måltiderna bestod nästan alltid av varmrätt och efterrätt. Farmor Karin och moster Alva var mästare på förlänga maten så att den räckte till alla. Kräm som efterrätt var ganska vanligt, bl a för att den var så lätt att förlänga. Rabarberkrämen var vanligt förekommande. Men ibland serverades det jordgubbar, hallon eller glass också. "Hallar du gillon", var Unos stående replik vid sådana tillfällen. Konversationen vid middagarna var både livlig och osammanhängande. Ibland kunde ljudnivån vara öronbedövande. Alva lastade gärna på mat på tallriken åt en, vilket man som liten grabb tyckte var jobbigt. Men det var välvilja förstås, hon var rädd att man inte skulle få så att man blev mätt.

I golvet under matsalsbordet fanns en stor trälucka som ledde ner till själva vattenreservoaren. Den betraktades alltid med stor misstänksamhet av Karin och Alva. Luckan var säkert rutten och man kunde trilla ner när som helst och drunkna i vattnet och bland råttorna.

Vid ett eller två tillfällen var jag med om att öppna luckan för att inspektera den. Den var tjock och kraftig, och långt ifrån rutten. Därnere glimmade vattnet klart och källfriskt. Inte en enda råtta fanns att se. Inga råttskelett heller. Så det där var nog bara en fobi.

Från matsalsfönstret hade man en fantastiskt fin utsikt över Askimsviken, med Björla i förgrunden. När det var oväder på gång sa man alltid "Det är vita svanar på sjöen (näsetuttal!) och svarta båtar i Björla". Då visste man att det var fara å färde.

Vatten till hushållet fick man gå och hämta i spänner från en grävd brunn långt ute på åkern. Där fanns det en handpump som man tog upp vattnet med. Ganska slitsamt att gå flera hundra meter i uppförsbacke med två hinkar med 10 liter vatten i vardera. Det verkade som om ingen någonsin kom på idén att man kunde ha haft en slang och en pump i köket och pumpat upp vattnet från den underliggande reservoaren. Man litade helt enkelt inte på det vattnet.

Till vänster om matsalen fanns ett litet rum. Där sov Karin och Alva. En kommod med handfat och pottskåp var det enda möblemanget utöver sängarna. Ibland, när jag bodde över fick jag ligga i en extrasäng, eller madrass på golvet hos farmor. Snarkningarna var öronbedövande. Eftersom farmor gick upp redan vid fyra-tiden för att mjölka korna, och

därtill plaskade runt i kommoden för att tvätta sig, blev sömnen inte alltid så ostörd. Men i regel somnade man om och sov gott sen.

Till höger om matsalen hade faster Inga och farbror Nisse ett par mycket små rum, där även kusinerna Els-Marie, Georg och Inga-Karin så småningom sov.

Många personer på lite utrymme. Men man anpassade sig och makade på sig så att alla fick plats. Och det var inte heller så att alla alltid var där samtidigt. Men det var väl svårt med privatlivet. Kal-Eric byggde sig en liten byscha alldeles intill så att han slapp att trängas. Den övertogs senare av den äldre brodern Uno.

Generationerna avlöste varandra på sommarstället Näset. Farmor Karins barn Frej och Inga, liksom Alvas barn Uno och Kal-Eric, var med och levde sommarliv som regel. Frejs kamrater, Bengt Almér och andra, gick också som barn i huset. En kamrat hette Pelle Armstrong. Han blev senare flygare och flög över med sin J29 Flygande tunna och vinkade med vingarna.

När jag hade kommit till världen så var jag också ute på Näset ganska ofta. För det mesta cyklade vi dit från Sandarna i Göteborg, där vi bodde. I början åkte jag i barnsadel bakpå min mammas eller pappas cykel. Så småningom kunde jag cykla själv och klarade lätt av de 15 kilometrarna ut till Näset på egen hand. Ibland var jag där hos farmor längre perioder på sommaren. Ibland var det bara dagsturer fram och tillbaka.

Jag kommer ihåg en natt, jag var kanske 3-4 år gammal. Min mamma och pappa väckte mig mitt i natten, för att jag skulle titta på när huset tvärs över backen brann. Stora lågor och mycket uppståndelse. Antagligen ville de väl ha koll på mig om elden skulle sprida sig. Hur som helst så kunde jag inte sova på länge utan att se lågorna i drömmen. Jag kan fortfarande se dem. På morgonen efter fanns det bara en svart hög av bjälkar på platsen.

Det var något särskilt med Frej. Han var visserligen 11 år äldre än mig, men han var ändå som en storebror. När Frej skulle komma ut till Näset så väntade alla, både farmor och Alva och jag och de andra. Det var speciellt. En gång kommer jag ihåg att jag gick och väntade på honom en hel dag, och bortåt Kannebäck för att möta honom, innan han slutligen dök upp.

Jag minns mycket väl första gången han hade med sig Lilly ut till Näset. Tänka sig, Frej hade en tjej. Han och Lilly spelade dubbelpingis mot Kal-Eric och Ingrid. Och jag fick agera bollkalle.

Det fanns många barn på gården att leka med, Mölndalsbornas ungar. Men för det mesta lekte jag med kusinerna Els-Marie, Gugge och Inga-Karin. Vi var på taket på huset, och vi badade och simmade mycket. Els-Marie kallade vi för Essa-Pia och Inga-Karin blev Inka-Larin som smeknamn. Alla sa Gugge, men när han blev äldre ville han heta sitt riktiga namn, Georg, och det hade han väl rätt i. En gång kopplade jag cykeln framför skrinkan och drog ungarna, ända tills den välte. Ungarna slog sig och jag fick skäll. Ibland badade vi i Mörtvik

och kröp under dansbanan för att hitta pengar som hade hoppat ur fickorna på de dansande under föregående festkväll. Och vi hittade!

Annars gick vi ner till Björla och badade och fiskade småkrabbor, som det fanns mängder av. Man krossade en mussla och band fast musselköttet i ett snöre och sänkte ner i vattnet. Strax kom det en krabba och började äta på musslan. Krabban var så upptagen med att käka att den höll sig kvar i musslan medan man drog åt sig snöret och tippade av den i en hink. Sedan var det bara att slänga i samma mussla igen. Och proceduren upprepades igen. På så sätt kunde man på kort tid plocka upp ett femtiotal krabbor i hinken. Ofta slängde man tillbaks krabborna i vattnet igen och de kravlade iväg i olika riktningar, glada och nöjda. Men ibland tog vi hem dem och gjorde ett kok på dem. Inte mycket mat, men det smakade gott när man tuggade på klorna.

På midsommar var det stor fest på gården på 50-talet. Ringdans, säcklöpning och lekar. Och på hösten bjöd traditionen att det skulle vara kräftska. Stor fest, och ibland ordnade faster Inga att jag fick vara med. Massor av folk nere i trädgården utanför smedjan och mycket stoj.

Els-Marie var Alfreds favorit. Han kallade henne Krull-Beata. När Alfred hade tagit ut häst och vagn och kom i backen sprang man gärna ifatt för att få åka med. Då hötte Alfred med piskan, men inte om Krull-Beata var med.

Morbror Einar var ju skomakare och hade en fin verkstad nära busshållplatsen. Han var alltid snäll och vänlig. Ibland ville han att man skulle gå över till Konsum och köpa en pilsner åt honom. Han var nämligen portad för pilsnerköp i Konsum. Det hade hans systrar Karin och Alva sett till. Ibland gick man och handlade åt honom och sa att "det är till pappa". Det brukade fungera. Det var bara vanlig svagöl 2,8%, och så här i efterskott har jag lite svårt att förstå att han kunde ta någon skada av en sådan flaska. Els-Marie har berättat att hon en gång fick en tia av Einar att handla snus för. Hon köpte glass till alla ungarna i närheten i stället för snus. Hon fick mycket skäll av mormor Karin, men Einar bara skrattade.

På vintrarna, när man kom till farmor på Tredje Långgatan, stod det ibland en häst utanför, med hopsnurrade ben, och kärra efter. Då visste man att morbror Alfred var på besök. Han hade varit på torget och sålt. Även en liten grabb kunde förstå att han möjligen tagit ett glas eller två, det hördes på rösten. Jag frågade farmor hur det skulle gå på hemvägen för honom. Farmor förklarade lugnande att hästen Balder nog hittade hem till Näset själv, med Alfred sovande på kuskbocken. Jag vet inte om hon skämtade, men tydligen fungerade det på det viset.

Skrindan var en vanlig barnskrinda, som vi hade för att ta oss till badet med pick och pack. En gång satt jag i skrindan på backen framför huset, ensam. Den måste ha stått lite för nära kanten mot branta backen ner mot gården, för plötsligt började den rulla. Jag minns bara att jag försökte stoppa den, sedan styra den, när jag for ner för backen i full fart. Till slut träffade den en sten och välte, och jag kände en oändlig smärta innan jag slocknade. Där

blev jag tydligen liggande ett tag. Els-Marie, fyra-fem år gammal, förstod väl att något var fel, för hon gick in och sa att "Christer ligger i backen och gråter". Det blev sjukhuset och gipsning i sex veckor. Armbågsleden var bruten mitt itu. Det var den roliga sommaren det.

Att huset var byggt på en vattenreservoar gjorde att det var ganska fuktigt. Någon vidare värme fanns det heller inte, utan man fick köra elkamin för att driva ut den värsta fukten. Det var lätt att dra på sig en skrällande hosta när man bodde där på somrarna. Det är möjligt att man numera skulle rubricerat huset som mögelhus, men det fanns inte på den tiden.

I början av 1960-talet började stora flytten till Orust. Först flyttade Frej och Lilly, sedan Els-Marie och Lasse och sedan Inga och Nisse. Farmor Karin följde med. Så småningom var det ingen av det gamla gardet som hade något behov av huset på Näset som sommarstuga längre. Jag tror att Alva och Uno höll ut längst. Av någon märklig anledning migrerade även många av Skepparns andra sommargäster till Orust.

Vattenreservoaren revs och Alfreds dotter Svea byggde, tillsammans med sin man Ingvar, en fin villa på platsen. Nu är området stadsplanerat och tätbebyggt med villor och det enda som finns kvar av Skepparns (tror jag) är boningshuset (position 57°37'24.07"N, 11°54'2.10"E på Google Earth). Dock inte i släktens ägo. Men det går inte att känna igen sig i området längre. Av Björla (position 57°37'29.63"N, 11°54'29.15"E) har det blivit en stor marina.

Den olycksaliga skrinkan ovanför backen vid vattenreservoaren. 1948
Fr vänster: Georg, okänd flicka, Inga-Karin, Els-Marie, Christer

Alva, Christer, farmor Karin och mamma Wera 1941

Frej och Christer 1943

Göran och Christer ovanför Skepparns gård 1943

Christer och Göran framför vattenreservoaren 1941

Els-Marie, faster Inga och Christer 1944

Översiktligt släktträd Skepparns

Anders Börjesson Brita Persdotter
1816-1884 1822-1855
"Skepparn"

Paul Anton Larsson
1851-1922

g m Anna Eleonora Andersdotter
1852-1933

